

SLAVKO GAVRILOVIĆ, Iz istorije Srba u Hrvatskoj, Slavoniji i Ugarskoj (XV–XIX vek), Filip Višnjić, Beograd 1993., 336 str. (ćir.)

Srpski povjesničar Slavko Gavrilović (Sremski Lazi, 1924.) posvetio se istraživanju povijesti Srba u Ugarskoj i Hrvatskoj, uglavnom u razdoblju od XVII. do sredine XIX. stoljeća. Za povijest Hrvatske posebno su značajni njegovi radovi iz pedesetih i šezdesetih godina XX. stoljeća, kada je objavio nekoliko djela o političkim i ekonomskim zbivanjima u sjevernoj Hrvatskoj, Slavoniji i Srijemu u vrijeme narodnog pokreta 1848.–1849. Objavljivao je i dokumente iz privredne i političke povijesti Hrvatske i Slavonije, posebno Vojne granice, u XVII. i XVIII. stoljeću. Njegovi su tadašnji radovi ostali do danas najdetaljnija istraživanja o političkoj i ekonomskoj povijesti Slavonije – s izuzetkom Požeške županije – i Srijema sredinom XIX. stoljeća. Karakterizira ih vrlo dobro poznavanje arhivskih izvora i literature, te umjerenije i opreznije zaključivanje, u većini slučajeva, od nekih drugih srpskih povjesničara, uključujući i uvijek vrlo osjetljivo pitanje hrvatsko-srpskih odnosa. Izuzetak predstavlja neopravdano generaliziranje srpskog pokreta u Srijemu i Slavoniji 1848.–1849. kao pretežno »demokratskog«, a hrvatskog kao pretežno »konzervativnog«.

Djelo *Iz istorije Srba u Hrvatskoj, Slavoniji i Ugarskoj (XV–XIX vek)* predstavlja resumé Gavrilovićevih istraživanja i sastoji se od više manjih, međusobno povezanih rasprava. U radu *Srbi u borbama protiv Turaka od XV do XVIII veka* autor se bavi opisom proturskog ratovanja srpskih knezova, vojskovođa i graničara u Hrvatskoj i južnoj Ugarskoj. Rasprava *Unijačenje i pokatoličavanje Srba (XIII–XIX vek)* opisuje »borbu srpskog naroda« protiv nastojanja pojedinih crkvenih i svjetovnih oblasti i kraljeva u Hrvatskoj, Ugarskoj i Habsburškoj monarhiji za širenjem unije i katoličanstva kod pravoslavnog stanovništva. Značajan dio djela odnosi se na šest manjih rasprava, koje prikazuju političke, privredne i crkvene prilike Srba u Hrvatskoj, Slavoniji i Ugarskoj od početka Bečkog rata (1683.) do kraja XVIII. stoljeća. Pri tome autor nije objasnio zašto Slavoniju, kod pojedinih rasprava, svrstava uz Ugarsku, a ne uz Hrvatsku. Povijest Srba u Habsburškoj monarhiji od kraja XVIII. do sredine XIX. stoljeća prikazuju rasprave *Srbi u Habsburškoj monarhiji i Prvi srpski ustanak, Srbi i Ugarski sabor od kraja XVIII do sredine XIX veka, Srbi u Ugarskoj i mađarizacija u prvoj polovini XIX veka* i *Srbi u društvenom i političkom životu Hrvatske i Slavonije u prvoj polovini XIX veka*. Sudjelovanje Srba u narodnom pokretu s političke i vojne strane prikazuje se u raspravama *Srbi u Hrvatskoj i Slavoniji u toku narodnog pokreta 1848–1849.* i *Srbi u Vojvodini u revoluciji 1848–1849.* Posljednje dvije rasprave predstavljaju manju preradu, uz izostavljene bilješke, autorove rasprave *Srbi u revoluciji 1848–1849. (Istorija srpskog naroda V/2, Beograd 1981., str. 45.–106.)*

U analizi iznesenih problema S. Gavrilović pokazuje zadržavanje ranije spomenutog vrlo dobrog poznavanja izvora i literature, te opreznost zaključivanja o glavnim problemima, posebno o narodnom pokretu 1848.–1849. U analizi hrvatsko-srpskih odnosa ne može se primijetiti emocionalni i pristrani, a pogotovo ne nacionalno-šovinistički velikosrpski pristup. Vrijedno je autorovo opažanje da su se Srbi u Hrvatskoj, i prije 1848. i 1848.–1849., borili s Hrvatima za hrvatski nacionalni program očuvanja autonomije Hrvatske, ne iznoseći svoj poseban nacionalni program. Značajno je i Gavrilovićevo napuštanje ranije prisutne jednostrane interpretacije srpskog pokreta 1848.–1849. kao »demokratskog«, a hrvatskog kao »konzervativnog«. Ekonomska problematika, koja je, zbog tadašnjeg službenog marksističkog pristupa, prevladavala u ranijim Gavrilovićevim radovima, sada je znatno reducirana u korist metodološki opravdanijeg istraživanja društvene – političke, kulturne, crkvene, privredne itd. – povijesti.

No, djelo ima i značajne nedostatke, od kojih, neovisno o diskutabilnosti pojedinih konkretnih interpretacija, treba spomenuti značajnije. Potpuno je ispušten tzv. znanstveni aparat, tj. bilješke, popis izvora i literature, te indeks osobnih i geografskih imena

na kraju knjige. Iznošenje problematike ponekad se previše razvlači u iznošenju brojnih, često manje važnih pojedinosti. U nastojanju da pruži popularniji prikaz i zainteresira prosječnog čitaoca autor ulazi u pojedina pojednostavljivanja, poput upotrebe izraza »srpski narod« za razdoblje od XV. do XIX. stoljeća. Time je zaobideno presudno, za ovu problematiku i razdoblje, pitanje formiranja srpskog nacionalizma. Gavrilović, kao i drugi srpski povjesničari, zaobilazi vlaško pitanje, jer Vlahi pravoslavne vjeroispovijesti poistovjećuju s (nacionalno svjesnim) Srbima.

Iako se, u većini slučajeva, radi o ponavljanju ranije iznesenih stavova, djelo S. Gavrilovića zanimljiv je i značajan doprinos proučavanju ne samo povijesti Srba, nego i etničkih, političkih, kulturnih, crkvenih i privrednih prilika na području današnje sjeverne Hrvatske i južne Mađarske od kraja XV. do sredine XIX. stoljeća. Time ima svoje značenje i za hrvatsku historiografiju. Treba izraziti žaljenje da u Hrvatskoj ne postoji organizirano nabavljanje radova srpskih povjesničara. O njima se, svakako, mogu imati različiti stavovi, ali potrebno ih je, pogotovo za one koji se bave hrvatskom poviješću XIX. i XX. stoljeća, poznavati.

Tomislav Markus

PHILIP J. COHEN, Serbia's Secret War: Propaganda and the Deceit of History, College Station, Texas A&M University Press, Texas City, 1996., 235 str.

Prva u nizu *Eastern European Studies* američke izdavačke kuće Texas A&M University Press bila je knjiga autora Normana Cigara *Genocide in Bosnia-Herzegovina: The Policy of »Ethnic Cleansing« (Genocid u Bosni i Hercegovini: politika »etničkog čišćenja«)*, objavljena 1995. godine. Nedavno je izašla i druga knjiga u toj seriji, *Serbia's Secret War: Propaganda and the Deceit of History (Tajni rat Srbije: promidžba i iskrivljavanje povijesti)* Philipa J. Cohena, washingtonskog liječnika i do tada gotovo nepoznatog autora u američkim historiografskim krugovima.

U uvodnoj riječi Stjepan Meštrović, američki sveučilišni profesor i urednik navedenih izdanja, naglašava da će Cohenova knjiga biti od velike pomoći povjesničarima, balkanolozima i politolozima u razumijevanju zbivanja na području nekadašnje Jugoslavije. Po Davidu Riesmanu, piscu predgovora i umirovljenom profesoru društvenih znanosti na Harvardskom sveučilištu, osnovna je postavka pisca pokazati čitateljstvu da je stvarna povijest bivše Jugoslavije mnogo kompliciranija. Iako su, upozorava Reisman, ustaše činili brojne zločine, četnici su isto tako aktivno surađivali s nacistima tijekom Drugog svjetskog rata. On drži kako Cohen svojom knjigom nastoji dokazati da Srbija, nasuprot neprestanoj srpskoj promidžbi u svjetskim medijima, nije bila samo okupirana od nacista, nego je s njima aktivno surađivala u provođenju nacional-socijalističke politike, naročito prema Židovima.

»Središnja je tvrdnja ove knjige«, piše P. Cohen u uvodu, »da je glavina srpske politike, intelektualno i vjersko vodstvo surađivalo sa silama Osovine, nasuprot mitologije otpora koja je bila promovirana u kasnijim službenim prikazima. Srpsko je vodstvo aktivno sudjelovalo u holokaustu protiv srpskih Židova. Ključne društvene institucije bile su uključene u istrebljenje srpskih Židova, uključujući pronacistički režim generala Milana Nedića, Srpski fašistički pokret Zbor i razne snage Srpske državne bezbednosti,